

УДК 338.48:502.131.1(477)

Миронов Ю. Б.

yuriy@myronov.com, ORCID: 0000-0002-9015-506X,

Researcher ID: E-9613-2019

д.е.н., доц., професор кафедри туризму та готельно-ресторанної справи,
Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

ШЛЯХИ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ТУРИЗМУ НА ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ

Анотація. Стаття присвячена розробленню концептуальних засад післявоєнного відновлення туризму на природоохоронних територіях України в контексті забезпечення сталого розвитку та збереження екосистем. Проаналізовано масштаби екологічних і економічних збитків, завданих туристичній галузі внаслідок повномасштабного вторгнення, зокрема руйнування туристичної інфраструктури, деградацію біорізноманіття та забруднення природоохоронних територій у зонах активних бойових дій. Обґрунтовано необхідність формування дорожньої карти післявоєнної відбудови на засадах комплексного підходу, що передбачає детальний аналіз стану постраждалих територій, оцінювання екологічної ємності та визначення доцільності відновлення або консервації окремих локацій. Запропоновано рамкову модель антикризового управління процесами відновлення туризму, яка базується на принципах сталого розвитку, інтеграції смарт-технологій для моніторингу екологічних показників та регулювання туристичних потоків, а також передбачає впровадження мультимодальних транспортних рішень і збільшення частки відновлюваних джерел енергії в туристичному секторі. Визначено ключові чинники ефективного післявоєнного відродження галузі, серед яких створення оновленого іміджу України як європейської туристичної дестинації, розроблення інформаційно-комунікаційної стратегії, формування багаторівневої фінансової моделі залучення інвестицій через створення Фонду підтримки післявоєнного розвитку туристичної індустрії, збереження соціокультурної автентичності та впровадження цифрових рішень на основі штучного інтелекту й аналітики великих даних. Окреслено перспективні напрями розвитку туризму на природоохоронних територіях, включаючи екологічний, спортивний, медичний, діловий та мілітарі-туризм, а також механізми міжнародної інституційної взаємодії з такими організаціями як UN Tourism, ЮНЕСКО, Світовий банк для забезпечення координації процесів відновлення. Запропоновано метрологічну основу моніторингу воєнних збитків і систему міжгалузевої координації зусиль державних інституцій, місцевого самоврядування та бізнес-структур для реалізації інтегрованої державної політики сталого туризму на природоохоронних територіях у повоєнний період.

Ключові слова: туризм, природоохоронні території, сталий туризм, туристична інфраструктура, цифрові технології, антикризове управління, післявоєнне відновлення туризму.

Myronov Yuriy

yuriy@myronov.com, ORCID: 0000-0002-9015-506X,

Researcher ID: E-9613-2019

Doctor of Economics, Associate Professor,

Professor of the Department of Tourism and Hotel&Restaurant Business,

Lviv University of Trade and Economics, Lviv

WAYS OF POST-WAR RECOVERY OF TOURISM IN NATURAL PROTECTED AREAS OF UKRAINE

Abstract. *The article is devoted to the development of conceptual principles for the post-war restoration of tourism in nature reserves of Ukraine in the context of ensuring sustainable development and preservation of ecosystems. The scale of environmental and economic damage caused to the tourism industry as a result of a full-scale invasion is analyzed, in particular, the destruction of tourism infrastructure, degradation of biodiversity and pollution of nature reserves in zones of active hostilities. The need to form a road map for post-war reconstruction based on an integrated approach is substantiated, which involves a detailed analysis of the state of the affected territories, assessment of ecological capacity and determination of the feasibility of restoration or conservation of individual locations. A framework model for anti-crisis management of tourism restoration processes is proposed, which is based on the principles of sustainable development, integration of smart technologies for monitoring environmental indicators and regulating tourist flows, and also provides for the implementation of multimodal transport solutions and an increase in the share of renewable energy sources in the tourism sector. Key factors for the effective post-war revival of the industry are identified, including the creation of a renewed image of Ukraine as a European tourist destination, the development of an information and communication strategy, the formation of a multi-level financial model for attracting investments through the creation of the Fund for Supporting the Post-War Development of the Tourism Industry, the preservation of socio-cultural authenticity and the implementation of digital solutions based on artificial intelligence and big data analytics. Promising directions for the development of tourism in protected areas are outlined, including ecological, sports, medical, business and military tourism, as well as mechanisms for international institutional interaction with such organizations as UN Tourism, UNESCO, and the World Bank to ensure the coordination of recovery processes. A metrological basis for monitoring war damage and a system of inter-sectoral coordination of efforts of state institutions, local governments and business structures for the implementation of an integrated state policy of sustainable tourism in protected areas in the post-war period are proposed.*

Keywords: tourism, natural protected areas, sustainable tourism, tourism infrastructure, digital technologies, crisis management, post-war tourism recovery.

JEL Classification: Z32, Q26, Q56, Q01

DOI: <https://doi.org/10.32782/tourismhospcee-14-8>

Постановка проблеми. Повномасштабне вторгнення РФ в Україну спричинило безпрецедентну кризу у сфері туризму на природоохоронних територіях, яка характеризується комплексним переплетенням екологічних, економічних, соціальних та інфраструктурних викликів, що вимагають невідкладного концептуального переосмислення стратегій відновлення галузі в контексті Цілей сталого розвитку. Воєнні дії призвели до масштабних руйнувань екосистем, деградації біорізноманіття, забруднення ґрунтів і вод на при-

родоохоронних територіях, знищення або пошкодження туристичної інфраструктури, а також спричинили практично повну зупинку комерційної туристичної діяльності внаслідок значних безпекових ризиків. Зафіксовано багаточисленні випадки потенційної шкоди довкіллю, включаючи руйнування наземних і морських екосистем, що поставило під загрозу існування рідкісних видів флори та фауни й вимагає розроблення комплексних програм екологічної санації з урахуванням доцільності очищення або консервації постраждалих тери-

торій. Водночас відсутність актуалізованої стратегії розвитку туризму, яка б враховувала реалії повномасштабної війни, фрагментарність даних про масштаби руйнувань, недосконалість інституційних механізмів міжгалузевої координації та обмеженість фінансових ресурсів для реалізації проєктів відновлення створюють системні бар'єри для ефективної реабілітації туристичної галузі на природоохоронних територіях. Наукова проблема полягає у необхідності розроблення концептуальних засад післявоєнного відновлення туризму на природоохоронних територіях України, які б органічно поєднували антикризове управління з довгостроковими завданнями сталого розвитку, забезпечували збереження екологічної ємності територій, передбачали впровадження smart-технологій для моніторингу та управління туристичними потоками, враховували міжнародний досвід країн, що пережили воєнні конфлікти, та формували інтегровану систему взаємодії державних інституцій, місцевого самоврядування, міжнародних організацій, приватного сектору та громадянського суспільства для досягнення економічного відродження регіонів за одночасного збереження природних ресурсів і соціокультурної автентичності туристичних дестинацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що проблематика післявоєнного відновлення туризму, зокрема на природоохоронних територіях, активно розвивається як у вітчизняному, так і в зарубіжному науковому дискурсі, однак потребує подальшої систематизації з урахуванням українських реалій. У працях К. А. Телегуз та Ю. М. Сорвіної акцент зроблено на формуванні візії та стратегічних орієнтирів повоєнного відновлення українського туризму, де ключову роль відведено безпеці, стійкості туристичних дестинацій, інтеграції принципів сталого розвитку та залученню міжнародної підтримки, що є особливо актуальним для територій природно-заповідного фонду [5]. Н. О. Шевченко розглядає напрями розвитку туризму в умовах воєнних реалій і повоєнної трансформації, підкреслюючи значення екологічно орієнтованих видів туризму, збереження природної та культурної спадщини, а також ролі державної політики у відновленні туристичної інфраструктури, що безпосередньо корелює з проблемами відновлення природоохоронних територій [6]. Вагомий теоретико-методологічний внесок у розуміння процесів

постконфліктного туристичного відновлення зроблено М. V. Reddy, S. W. Boyd, M. Nica, які запропонували узагальнений фреймворк післяконфліктного відновлення туризму, наголошуючи на поетапності, залученні місцевих громад, відновленні довіри та іміджу дестинацій, що може бути адаптовано до українського контексту природоохоронних територій [10]. Водночас сучасні дослідження, зокрема систематичний огляд Y. Zhang, B. Deng, демонструють зростаючу роль smart-технологій і цифрових інструментів у забезпеченні сталого екотуризму, моніторингу природних ресурсів і підвищенні якості управління туристичними потоками [14], що відкриває нові можливості для післявоєнного відновлення та модернізації туризму на заповідних територіях України. Узагальнення зазначених наукових підходів дозволяє констатувати, що, попри наявність значного теоретичного й прикладного доробку, недостатньо розкритими залишаються комплексні шляхи інтеграції післявоєнного відновлення, охорони природи та інноваційних інструментів розвитку туризму, що й зумовлює актуальність подальших досліджень у цьому напрямі.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування концептуальних засад та інструментарію післявоєнного відновлення сталого туризму на природоохоронних територіях України шляхом комплексної оцінки екологічних, інфраструктурних і безпекових втрат, аналізу чинників кризової вразливості туристичних дестинацій та розроблення інтегрованих підходів до їх реабілітації з урахуванням принципів сталого розвитку, антикризового управління, міжнародного досвіду й сучасних цифрових рішень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загострення кризових процесів у сфері розвитку сталого туризму на природоохоронних територіях України від початку повномасштабного вторгнення було зумовлене сукупністю об'єктивних і суб'єктивних чинників. Серед них – різкий спад туристичного бізнесу, спричинений трансформаціями на продовольчих, фінансових і енергетичних ринках, різке зменшення в'їзного туризму, а також обмежена туристична активність населення України внаслідок моральних і психологічних травм. Воєнні дії, ракетні обстріли та постійна загроза безпеці стали серйозним викликом для всієї туристичної галузі країни, а на природоохоронних територіях східних, південних

і центральних регіонів ці проблеми додатково ускладнилися відсутністю можливостей для належного екологічного захисту. За умов воєнного стану комерційна туристична діяльність у межах природоохоронних територій практично припинилася, а ключовими бар'єрами для її відновлення стали високі безпекові ризики для відвідувачів, масштабні руйнування туристичної інфраструктури та деградація екосистем у зоні бойових дій.

Формування дорожньої карти післявоєнної відбудови туризму на природоохоронних територіях повинно базуватися на комплексних і системних підходах, першочергово орієнтованих на збереження екосистем і біорізноманіття України. Стан лісостепових і морських екосистем, а також об'єктів природно-заповідного фонду в районах активних бойових дій і на прифронтових територіях є вкрай екологічно небезпечним з огляду на розміщення атомних електростанцій, морських портів, підприємств хімічної, нафтопереробної та металургійної галузей, численні пошкодження очисних споруд і систем водопостачання, а також хімічне забруднення ґрунтів і вод у межах природоохоронних територій унаслідок обстрілів, пожеж і потрапляння нафтопродуктів. Усе це спричинило виснаження або навіть знищення рідкісних видів флори та фауни. Так, у 2023 році в Україні було зафіксовано 743, а у 2024 році – 450 випадків потенційної шкоди довкіллю, зокрема 113 фактів руйнування чи

пошкодження наземних екосистем і 61 випадок руйнування або порушення морської екосистеми [8]. Відтак розроблення програм післявоєнного відновлення українських екосистем має спиратися на детальний комплексний аналіз кожної постраждалої природоохоронної території, оцінку рівня забруднення та визначення можливостей і доцільності очищення або консервації територій шляхом мінімізації антропогенного впливу й відмови від комерційного, у тому числі туристичного, використання.

Відновлення туристичної діяльності на природоохоронних територіях має будуватися на засадах сталого розвитку з урахуванням потреб мандрівників у безпеці, доступності та належному рівні комфорту під час споживання туристичних послуг. Зокрема, розвиток транспортних маршрутів доцільно здійснювати з використанням принципів мультимодальності, створюючи передумови для екологічно відповідального й багатофункціонального використання відновленої інфраструктури. У процесі спорудження нових і реконструкції пошкоджених засобів розміщення варто максимально урізноманітнювати джерела виробництва енергії та збільшувати частку відновлюваних ресурсів в енергетичному балансі, що сприятиме підвищенню енергонезалежності туризму на природоохоронних територіях і ефективнішому досягненню кліматичних орієнтирів. Водночас надзвичайно важливо, щоб поряд із програмами відбудови туристичної

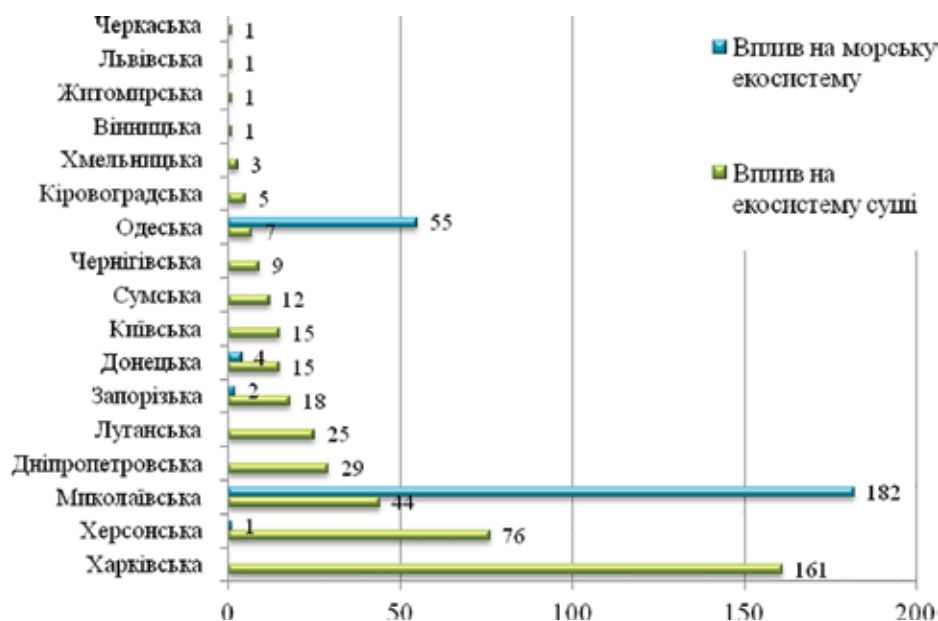

Рис. 1. Кількість випадків нищівного впливу війни на екосистему природоохоронних територіях різних областей України у 2024 р.

Джерело: побудовано за даними [8]

інфраструктури реалізовувалися комплексні заходи з відновлення екосистем природоохоронних територій, які зазнали руйнувань унаслідок воєнних дій. У межах проєктів реконструкції слід також передбачати фінансування впровадження цифрових систем моніторингу стану атмосферного повітря, водопостачання та водовідведення.

Суттєвим системним чинником, що стримує ефективне відновлення туризму на природоохоронних територіях, залишається інфраструктурна недосконалість туристичного обслуговування. Вона проявляється, зокрема, у дефіциті якісної туристичної інформації, застарілих підходах до категоризації готелів і інших засобів розміщення, а також у відсутності автоматизованої системи збору й аналізу туристичної статистики, яка дала б змогу об'єктивно оцінювати стан галузі, її доходи та витрати і використовувати ці дані для формування національної туристичної політики. Реалізація завдань із модернізації інфраструктурного забезпечення сталого розвитку туризму на природоохоронних територіях істотно ускладнюється масштабними воєнними руйнуваннями, сукупний обсяг яких, за оцінками Київської школи економіки (KSE), перевищує 4 млрд дол. США [1] (табл. 1).

Загалом інфраструктурні збитки туристичної сфери, спричинені війною, мають значно ширший масштаб, оскільки вони посилюються руйнуванням суміжних інфраструктурних елементів, зокрема транспортної, медичної, рекреаційної сфер, систем зв'язку та комунікацій, а також закладів харчування. Наразі відомості щодо кількості зруйнованих і пошкоджених об'єктів як готельного господарства, так і об'єктів, опосередковано пов'язаних із туристичною діяльністю, залишаються фрагментарними й несистематизованими. Накопичена інформація потребує ґрунтовної перевірки та верифікації з використанням різних джерел,

зокрема даних місцевих органів влади, Державної служби статистики України та волонтерських ініціатив. У зв'язку з цим подолання проблеми вимагає комплексного підходу, що забезпечив би міжсекторальну координацію процесів відновлення в різних галузях із урахуванням потреб та пріоритетів сталого розвитку туризму на природоохоронних територіях.

У процесі відновлення туристичної індустрії України доцільно також брати до уваги досвід інших держав (Хорватії, Ізраїлю, Єгипту, Боснії та Герцеговини, Грузії тощо), які пережили воєнні конфлікти, перебували у кризових і постконфліктних умовах, зазнали значних руйнувань, але згодом змогли успішно відновити та розвинути туристичну сферу. Туризм загалом характеризується високим рівнем вразливості до кризових явищ і катастроф, що підтверджується, зокрема, різким скороченням туристичних потоків у США після терористичних актів 11 вересня 2001 року, тимчасовим спадом регіонального туризму внаслідок руйнівного цунамі в Азії у 2004 році, зниженням туристичної активності після ядерної аварії на Фукусімі у 2011 році, а також впливом пандемії COVID-19 [10].

З огляду на зазначене, концепція післявоєнного відновлення туризму на природоохоронних територіях має ґрунтуватися на досягненнях кризового менеджменту, водночас враховуючи необхідність забезпечення довгострокових перспектив сталого розвитку екосистем в умовах потенційно складного та хаотичного характеру їх ушкоджень. Такі умови можуть зумовлювати нелінійні, недетерміновані й динамічні взаємозв'язки між туристичними дестинаціями та природним середовищем. Підхід до післявоєнного відновлення туризму на природоохоронних територіях доцільно розглядати як альтернативу традиційним моделям управління туристичними дестинаціями. Відтак, плануючи післявоєнну

Таблиця 1

Кількість випадків пошкоджених внаслідок війни об'єктів туристичної та дотичної інфраструктури в Україні у 2024 р.

Інфраструктурні об'єкти	Первісна кількість (од.)	Зруйновано (од.)	Ушкоджено (од.)	Збитки (млрд дол. США)
Культурні	34340	541	3380	3,0
Спортивні	16199	59	284	0,6
Релігійні	дані відсутні	64	335	0,1
Туристичні	дані відсутні	50	114	0,1
Разом		714	4113	4,0

Джерело: сформовано за даними [1]

реконструкцію туристичної галузі в Україні, необхідно зважати на результати наукових досліджень, присвячених трансформації туристичних уявлень про подорожі, формуванню іміджевих переваг DESTINAЦІЙ, розробці стратегій посткризового відновлення та комунікацій, а також питанням протидії тероризму. Вплив терористичних загроз, політичної нестабільності та збройних конфліктів залишається одним із ключових викликів для ефективного післявоєнного відновлення туризму на природоохоронних територіях, оскільки стійкість туристичних напрямків змінюється під впливом просторових і функціональних зв'язків із фізичним, соціально-економічним, політичним та технологічним середовищем.

Підвищення стійкості національного туризму на природоохоронних територіях у післявоєнних DESTINAЦІЯХ потребує комплексного впровадження інструментів антикризового управління та врахування ключових чинників, що визначають їхню здатність до адаптації, стійкого функціонування й відновлення. Аналізуючи сучасний стан розвитку туризму на природоохоронних територіях України, передусім доцільно розглядати його як складну систему, на яку впливають як внутрішні, так і зовнішні фактори. Вагому роль у формуванні туристичної індустрії за таких умов відіграють економічна, політична та соціальна стабільність держави. Питання політичної стабільності набуває особливої актуальності, оскільки воно безпосередньо впливає на функціонування галузей національної економіки, насамперед туризму. Поточна політична нестабільність і бойові дії в Україні призвели до скорочення ринку туристичних послуг та відтоку інвестицій. Рамкова модель антикризового управління процесами відновлення туризму на природоохоронних територіях повинна чітко визначати наявну кризу як несталу систему, зміни в якій – як позитивні, так і негативні – виходять за межі її безпосередніх часових і просторових параметрів та не можуть бути однозначно передбачені або заплановані в межах стратегічного управління. У результаті кожна наступна фаза розвитку такої системи відрізнятиметься від попередньої, а повернення до довоєнного стану не завжди слід розглядати як оптимальну або бажану кінцеву мету.

Воєнні події в Україні безперечно зумовлять глибоку трансформацію всієї туристичної сфери, а після завершення бойових дій на при-

родоохоронних територіях сформується нові привабливі туристичні локації та DESTINAЦІЇ. Разом із тим становлення й ефективна реалізація потенціалу післявоєнного відродження туризму на природоохоронних територіях визначається сукупністю чинників, ключовими серед яких є:

- створення оновленого іміджу України як повноправної складової європейського простору. Станом на кінець 2024 р. природоохоронні території охоплюють близько 26,1 % площі ЄС, з яких 18,6 % віднесено до мережі Natura 2000, а 7,5 % становлять інші національні об'єкти. Європейська стратегія з біорізноманіття до 2030 р. передбачає досягнення рівня охорони щонайменше 30 % суходолу з гарантуванням належного управління всіма природоохоронними територіями;

- формування інформаційно-комунікаційної стратегії, спрямованої на представлення післявоєнного туристичного потенціалу України на світовому ринку туристичних послуг із максимальним використанням можливостей глобального інформаційного середовища, яке нині насичене повідомленнями про Україну. Промоційні ініціативи для кожної поствоєнної туристичної DESTINAЦІЇ на природоохоронних територіях матимуть власну специфіку та вимоги, проте загалом принципово важливими залишаються надійність інформаційних джерел, цільова спрямованість комунікацій, чіткість і візуальна привабливість рекламних повідомлень, орієнтованих на формування сталого туристичного інтересу;

- створення сприятливих умов і механізмів для залучення інвестицій у туристичний сектор держави. Багаторівневу фінансову модель екотуристичного розвитку природоохоронних територіях доцільно формувати з урахуванням міжнародних практик, спрямовуючи фінансові ресурси не лише на безпосередній розвиток туристичних об'єктів, а й на суміжну інфраструктуру, що забезпечить дотримання екологічних пріоритетів відновлення територій, постраждалих від війни, та становлення нових DESTINAЦІЙ на природоохоронних територіях. Посилення фінансового середовища для реалізації «зелених» ініціатив і впровадження інноваційних фінансових інструментів, узгоджених із Цілями сталого розвитку, доцільно забезпечити шляхом створення Фонду підтримки післявоєнного розвитку туристичної індустрії України, який орієнтуватиметься на принципи сталого розвитку та справедливого

економічного ефекту для всіх стейкхолдерів. Такий підхід сприятиме не лише фінансовій інклюзивності, а й формуванню у місцевих громадах відчуття причетності до проєктів збереження унікальних екосистем туристичних дестинацій. Розподіл туристичних доходів із громадами та їх реінвестування у природоохоронну діяльність забезпечить подвійний ефект – екологічну стабільність і соціально-економічне зростання. Водночас фінансові ризики післявоєнних туристичних проєктів на природоохоронних територіях доцільно розподіляти між державними та приватними інвесторами, що оптимізує використання ресурсів, підвищить прозорість фінансування, активізує участь міжнародних інвесторів у довгострокових інклюзивних і масштабованих ініціативах та зміцнить довіру до венчурного фінансування екологічного туризму;

– підкреслення значущості післявоєнного відновлення із збереженням соціокультурної самобутності та історико-культурної спадщини в межах стратегії сталого розвитку туризму на природоохоронних територіях. Відповідні ініціативи мають бути спрямовані на поглиблення міжкультурного діалогу й розширення можливостей місцевих громад, які безпосередньо формують унікальність екотуристичного досвіду. Охорона соціокультурної автентичності повинна розглядатися як органічна складова процесів відновлення та розвитку культурного різноманіття регіонів України;

– розроблення та практичне впровадження цифрових рішень у сферу туристичних послуг на природоохоронних територіях [3]. Використання «розумних» технологій у контексті сталого розвитку, інтегрованих цифрових платформ і аналітики даних дасть змогу туристичним дестинаціям підвищити якість вражень відвідувачів, оптимізувати управління природними ресурсами та стимулювати екологічно відповідальну поведінку туристів. Сучасні технологічні рішення сприятимуть ефективнішій реалізації програм енергозбереження в готельному секторі, удосконаленню систем управління відходами та водночас забезпечуватимуть більш персоналізовані й екологічно безпечні туристичні пропозиції. Крім того, застосування інтелектуальних технологій, зокрема штучного інтелекту, Інтернету речей (IoT) і аналітики великих даних (Big Data analytics), здатне стати каталізатором глибокої модернізації туристичної галузі, забезпечуючи ефективне регулювання туристичних потоків

на природоохоронних територіях і системний моніторинг екологічних показників для збереження природних середовищ та мінімізації антропогенного впливу.

Управління «розумним» екотуризмом на природоохоронних територіях, що базується на інтеграції передових технологічних рішень у систему керування процесами відновлення туристичної сфери, передбачає створення та розвиток належної інформаційної інфраструктури. Паралельно впровадження принципів сталого smart-екотуризму на природоохоронних територіях вимагає налагодження ефективної взаємодії між ключовими стейкхолдерами, серед яких державні та місцеві органи влади, природоохоронні й науково-дослідні інституції, громадські об'єднання, суб'єкти туристичного бізнесу, мешканці туристичних дестинацій і самі туристи. Використання підходів до ухвалення управлінських рішень, заснованих на аналізі даних, дає змогу підвищити результативність туристичної діяльності на природоохоронних територіях, здійснювати прогнозування попиту та формувати прогностичні моделі раціонального використання ресурсів, скорочуючи екологічне навантаження за одночасного зростання операційної ефективності й рівня персоналізації туристичних послуг.

Сучасна модель подорожей у межах природоохоронних територій має спиратися на міжсекторальну координацію зусиль, спрямованих на охорону природних ресурсів і екосистем, а також передбачати використання інтелектуальних технологій для підвищення якості туристичного досвіду [14] за одночасного мінімізації негативного впливу на довкілля.

Формування національної туристичної політики у післявоєнний період на засадах сталого розвитку доцільно ґрунтувати на деталізованому застосуванні інструментів регіонального розвитку та механізмів державно-приватного партнерства. Реалізація цих підходів у туристичній сфері на природоохоронних територіях сприятиме економічному відродженню не лише окремих регіонів, а й національної економіки в цілому. Основою ефективного партнерства має стати системна співпраця органів державної влади, місцевого самоврядування, громадських інституцій, бізнес-структур та інших зацікавлених сторін. Особливої ваги набуває об'єднання зусиль державних інституцій, приватного сектору, некомерційних організацій і громадянського суспільства в процесі реалізації ініціатив і стратегічних програм

розвитку соціального туризму. Саме механізм соціального партнерства у цій сфері формує передумови для перетворення соціального туризму на один із базових чинників довгострокового сталого соціально-економічного розвитку держави [2, с. 57].

Координація дій стейкхолдерів, спрямованих на активізацію природоохоронних програм на природоохоронних територіях, застосування комплексного міжсекторального підходу до планування післявоєнної рекуль-

тивації забруднених територій, відновлення ендемічних видів флори та фауни, а також реставрації об'єктів історико-культурної спадщини, доцільно розглядати як концептуальні засади подолання наслідків воєнних дій, зменшення вразливості природоохоронних територій до туристичного навантаження та формування державної стратегії сталого відновлення туристичної галузі (табл. 2).

Формуючи бачення післявоєнного відновлення туризму на природоохоронних терито-

Таблиця 2

Концептуальна основа антикризової стратегії післявоєнного відновлення туризму на природоохоронних територіях України

Стратегічні компоненти	Напрями та інструменти реалізації	Очікувані результати
Візія відновлення туризму на природоохоронних територіях	Формування системи загальнонаціональних, регіональних і місцевих цілей розвитку туризму на природоохоронних територіях за умов післявоєнного відновлення економіки	Міжсекторальна та географічна узгодженість стратегічних планів відновлення
Міжгалузєва взаємодія	Інтегрований розвиток туристичної та дотичної (транспортної, харчової, розважальної тощо) інфраструктури	Узгодженість стратегічних планів відновлення між різними галузями економіки України, формування якісних туристичних продуктів на природоохоронних територіях
Інституційна взаємодія	Формування та розмежування системи впливів і повноважень	Узгодженість стратегічних планів відновлення на різних рівнях державного управління, розвиток місцевих громад
Моніторингові програми	Систематизація і верифікація воєнних втрат туризму на природоохоронних територіях, відстеження ризиків	Чітке окреслення соціально-економічних та екологічних цілей післявоєнного відновлення
Територіальна визначеність	Формування (відновлення) безпечних екологічно стійких туристичних дестинацій на природоохоронних територіях	Міжрегіональна взаємодія еколого-захисних програм на природоохоронних територіях, створення економічно стійких туристичних дестинацій
Механізми інвестування	Державні пільги, податкові преференції, грантові програми (у т. ч. міжнародні), субсидії для розвитку місцевих громад, ресурсна кооперація	Якісне безперебійне фінансування екологічних, культурологічних і соціально-економічних проєктів
Залучення стейкхолдерів	Освітні, наукові, волонтерські проєкти, програми місцевого розвитку, туристичні хаби на природоохоронних територіях	Відновлення екосистем на природоохоронних територіях, формування підґрунтя для сталого розвитку туризму, соціальна згуртованість у межах туристичної дестинації
Діджиталізація	Цифрові інформаційно-аналітичні системи моніторингу та координування реалізації стратегії відновлення	Формування єдиної бази даних для відстеження стану відновлення екосистем на природоохоронних територіях, цифрова інтеграція туристичного ринку, прозорість проєктів відновлення

Джерело: сформовано автором

ріях, слід враховувати загальне уявлення про розвиток туристичної сфери та її роль в економіці України. Так, К. Телегуз і Ю. Сорвіна, узагальнюючи різні наукові підходи до вирішення цього питання, пропонують визначити таке бачення через систему довгострокових соціально-економічних цілей розвитку туризму, що охоплює збільшення туристичних потоків, зростання частки галузі у ВВП, створення сприятливих умов для розвитку туристичної інфраструктури, розширення спектру туристичних послуг, забезпечення їх інклюзивності та інформаційної доступності [5]. Н. Шевченко наголошує, що концептуально післявоєнне відновлення туризму потребує формування комплексної стратегії, яка включає модернізацію інфраструктури, регіональну диференціацію та просування унікального туристичного бренду регіонів і дестинацій на міжнародному туристичному ринку [6].

Погоджуючись загалом із соціально-економічними аспектами формування такого бачення та враховуючи специфіку функціонування туризму на природоохоронних територіях, вважаю за доцільне доповнити його екологічною складовою. Вона передбачає охорону природних ресурсів, підтримку біорізноманіття, мінімізацію негативного впливу на довкілля та сприяння сталому розвитку туристичних екосистем і дестинацій (рис. 2).

Екологічна ємність – це гранично допустимий обсяг антропогенного та туристичного навантаження на певну територію, за якого зберігається стабільність екосистем і не погіршується рівень задоволеності відвідувачів. Установлення та дотримання таких порогових значень є необхідною умовою запобігання надмірному використанню природних територій і досягнення рівноваги між охороною довкілля та розвитком туризму. Сучасне бачення сталого розвитку туристичної сфери

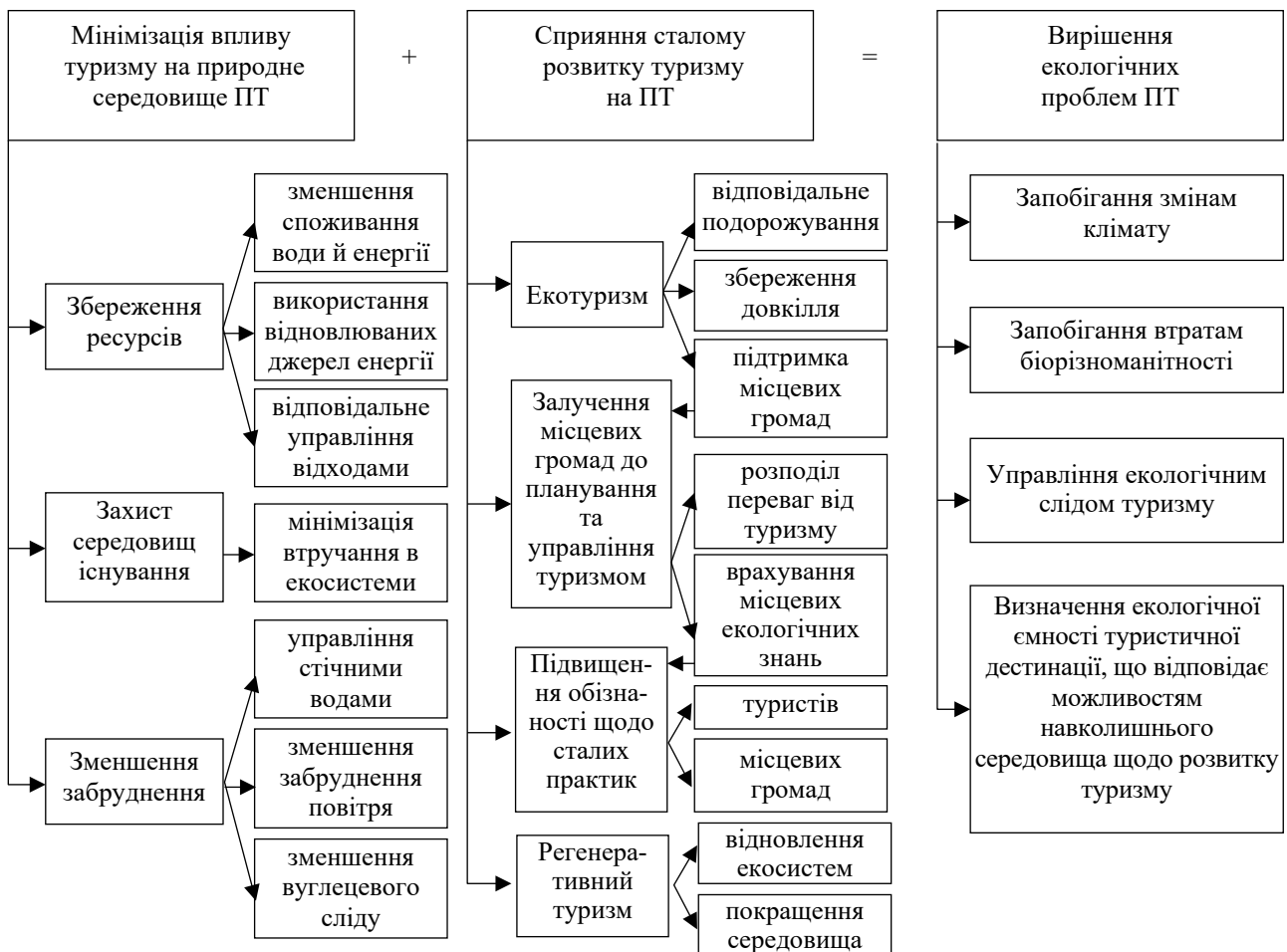

Рис. 2. Екологічна складова візії післявоєнного відновлення туризму на природоохоронних територіях

Примітка: ПТ – природоохоронні території

Джерело: сформовано автором

орієнтується на поетапне відновлення економічної активності в регіонах, що постраждали від воєнних дій, а також на перезапуск туризму в масштабах держави за низкою пріоритетних напрямів, зокрема: розвиток різноманітних форм активного туризму (зеленого, екологічного, спортивного, медичного, ділового, освітнього, а також військового, воєнного та мілітарі-туризму). При цьому екотуризм на природоохоронних територіях доцільно позиціонувати як модель відповідального подорожування, що забезпечує справедливий розподіл соціально-економічних вигод між усіма учасниками туристичного процесу. Важливим механізмом реалізації такого підходу є залучення місцевого населення до туристичного сервісу через освітні програми, підвищення кваліфікації та розвиток їхніх компетентностей у сфері туризму. Запровадження прозорих механізмів співпраці з громадами та рівного розподілу доходів сприятиме досягненню у післявоєнний період цілі 10 Цілей сталого розвитку [7], а саме скороченню соціально-економічної нерівності та утвердженню принципів соціальної справедливості; зростання інтересу іноземних туристів до пам'яток і знакових локацій України після завершення війни. Найефективнішими інструментами в цьому контексті можуть виступати як інклюзивні (персоналізовані), так і пакетні (комплексні) туристичні продукти, що надаватимуть можливість іноземним відвідувачам ознайомлюватися з культурною спадщиною за задалегідь сформованими та промоційно підтриманими програмами, диференційованими за регіональним принципом, складом груп і набором екотуристичних та пізнавальних послуг. Центральне географічне положення України в Європі створює передумови для формування стійкого попиту на її туристичні ресурси, а значний іміджевий потенціал природоохоронного туризму підтверджується наявністю понад 57,2 тис. археологічних пам'яток, 51,4 тис. історичних об'єктів, 5,9 тис. пам'яток монументального та 16,3 тис. об'єктів архітектурного й паркового мистецтва, функціонуванням 61 історико-культурного заповідника, а також включенням 7 українських об'єктів до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, що становить 0,6 % їх загальної кількості [13]; формування та впровадження загальнодержавних і міжнародних програм підтримки туристичного підприємництва. Такі ініціативи доцільно

реалізовувати як на національному рівні, так і в межах окремих туристичних дестинацій на природоохоронних територіях, залучаючи міжнародні організації та приватний сектор для отримання грантового фінансування на проекти сталого туризму, цифровізації, участі в міжнародних подіях і доступу до навчання сучасним екологоорієнтованим практикам. У межах євроінтеграційних процесів особливої уваги заслуговують програми ЄС щодо регенеративного туризму [9], а також міжнародні грантові ініціативи Austrade, орієнтовані на фінансову підтримку відновлення міжнародного туризму [11]; активізація міждержавної співпраці у сфері туризму з метою обміну досвідом, нарощування інституційного потенціалу, узгодження політики та реалізації спільних маркетингових стратегій. Міжнародне партнерство здатне сприяти впровадженню принципів сталого розвитку на природоохоронних територіях, підвищенню ефективності управління ресурсами та збереженню природної й культурної спадщини. Зокрема, UN Tourism забезпечує методичну та експертну підтримку у формуванні сталої туристичної політики, тоді як Світовий банк, регіональні банки розвитку й агентства ООН відіграють ключову роль у фінансуванні, технічному супроводі та стратегічному управлінні розвитком сталого туризму; створення та впровадження інноваційних технологій проектування і просування туристичних продуктів, орієнтованих на потреби еко-свідомих мандрівників. При цьому використання хмарних, туманних і периферійних обчислень доцільно розглядати не лише як засіб оптимізації процесів, а й як чинник формування етичних, відповідальних і довгостроково сталих практик туризму на природоохоронних територіях. Повоєнне відновлення туризму на природоохоронних територіях України потребує формування національної маркетингової стратегії розвитку внутрішнього та в'їзного туризму, реалізації системних заходів із просування туристичного бренду України на міжнародних ринках, активної популяризації екосистем і культурної спадщини країни в межах міжнародних промоційних, культурних і виставкових подій, розбудови багатомовних туристичних вебпорталів із якісним інформаційно-рекламним наповненням та розвитку мережі туристичних інформаційних центрів (ТІЦ). Додатковим інструментом підвищення впізнаваності туристичних дестинацій

націй є участь у проведенні Всеукраїнських і Міжнародних конференцій, симпозіумів і фестивалів. Повноцінне відновлення туризму на природоохоронних територіях з урахуванням Цілей сталого розвитку вимагає також створення та впровадження сучасних високотехнологічних систем моніторингу для оцінювання воєнних збитків і визначення шляхів післявоєнної екологічної санації. Такі системи мають поєднувати інструменти дистанційного зондування, методи оцінки прямих і непрямих втрат, а також моніторинг процесів екологічного відновлення природоохоронних територій, що дасть змогу комплексно оцінити масштаби впливу воєнних дій на біорізноманіття кожної екосистеми. З огляду на те, що екологічні, соціально-економічні та історико-культурні втрати туристичних об'єктів на природоохоронних територіях у зоні воєнних дій мають нелінійний, неструктурований і часто непередбачуваний характер, доцільно формувати програми моніторингу на основі системи ключових показників (табл. 3) із урахуванням ступеня й специфіки пошкоджень окремих екосистем, що забезпечить можливість відстеження змін у динаміці та своєчасного коригування пріоритетів відновлювальних заходів.

Ухвалення ефективних управлінських рішень у сфері післявоєнного відновлення туризму на природоохоронних територіях передбачає налагодження чіткої, скоординованої та

результативної інституційної взаємодії, спрямованої на визначення та розмежування сфер впливу й повноважень між органами державної влади відповідних рівнів і органами місцевого самоврядування в межах туристичних дестинацій.

Водночас, беручи до уваги складність організаційних процесів, пов'язаних із післявоєнною реабілітацією екосистем, а також потребу у значних фінансових ресурсах для реалізації науково обґрунтованих екологічних і соціально-економічних заходів, особливого значення набуває залучення до такої взаємодії міжнародних інституцій, що володіють успішним досвідом управління процесами відновлення природних систем.

Діяльність таких міжнародно визнаних організацій, як IUCN (International Union for Conservation of Nature – Міжнародний союз охорони природи), ЕЕА (European Environment Agency – Європейське агентство з охорони довкілля), UNCED (United Nations Conference on Environment and Development – Саміт Землі) та інших, полягає не лише у формуванні та поширенні глобальних стандартів екологічної безпеки, яких доцільно дотримуватися при розробленні національної політики післявоєнної відбудови, але й у створенні можливостей для акумулювання фінансової та технічної допомоги з метою впровадження практичних проектів екологічної санації природоохоронних територій, зруйнованих унаслідок воєнних

Таблиця 3

Метрологічна основа моніторингу воєнних збитків туризму на природоохоронних територіях

Методи моніторингу	Інструменти аналізу
Екологічний моніторинг	– обстеження популяцій тварин і рослинності для оцінювання стану ключових видів, середовищ існування й екосистемних процесів; – забір води в природних джерелах для оцінювання якості ліквідації забруднення водних ресурсів; – оцінювання різних форм деградації ґрунту, спричинених військовою діяльністю
Дистанційне зондування	– супутникове знімкування для виявлення загальних ознак порушень, спричинених військовими діями
Збір кількісних і якісних даних для моніторингу дієвості управлінських впливів	– інструменти відстеження ефективності управління (The Management Effectiveness Tracking Tool, IUCN) для оцінювання загального управління відновлення екосистем на природоохоронних територіях у динаміці та визначення напрямів його покращення відповідно до Конвенції про біологічне різноманіття та Рамсарської конвенції; – інструменти «Зміцнення нашої спадщини» (“Strengthening our heritage”, UNESCO) для відстеження ефективності управління відновленням соціокультурної спадщини на природоохоронних територіях

Джерело: сформовано автором

дій. У цьому контексті розвиток міждержавної інституційної співпраці підвищуватиме ефективність масштабних ініціатив українських органів державної влади та місцевого самоврядування, спрямованих на відновлення екосистем, а також сприятиме їх інтеграції у ширший контекст Цілей сталого розвитку.

Під час формування стратегії післявоєнного відновлення туризму на природоохоронних територіях доцільно також максимально використовувати потенціал міждержавної співпраці з такими міжнародними організаціями, як UN Tourism, UNESCO, TIES, OECD, що дає змогу забезпечити узгоджену координацію дій на різних рівнях управління. Міжнародна взаємодія сприяє гармонізації позицій усіх зацікавлених сторін, розвитку партнерства та розробленню спільних підходів до відновлення, а також формуванню платформ

для обміну знаннями, практичним досвідом і ресурсами з метою досягнення спільно визначених цілей (табл. 4).

Зокрема, Дорожня карта відновлення, підготовлена UN Tourism, передбачає систему стратегічних орієнтирів за напрямками «Стійкість – Стимулювання – Зелена економіка», спрямованих на забезпечення сталого розвитку туристичної галузі [12]. Цей підхід може бути використаний як базовий інструмент для створення робочих місць у сфері туризму та економічного відновлення дестинацій на природоохоронних територіях, що зазнали негативного впливу війни.

Чинна в Україні Стратегія розвитку туризму і курортів безпосередньо визначає провідну координаційну роль держави у реалізації туристичної політики [4]. Водночас варто наголосити, що цей документ було розроблено в

Таблиця 4

Можливості міжнародної інституційної взаємодії для післявоєнного відновлення сталого туризму на природоохоронних територіях

Функції взаємодії	Функціональні інструменти
Встановлення стандартів і формування рекомендацій	– розроблення етичних кодексів і стандартів сталого розвитку туризму з акцентуванням на проблемі захисту природного середовища та залучення місцевих громад; – надання рекомендацій із відповідальної політики та просування найкращих практик для розвитку сталого туризму на природоохоронних територіях
Дослідження та поширення знань	– дослідження економічного, соціального й екологічного впливу туризму на екосистеми природоохоронних територій; – поширення знань і кращого досвіду для допомоги туристичним дестинаціям і туристичним підприємствам у підвищенні стійкості та конкурентоспроможності; – організація навчання, експертизи та підтримки для покращення туристичних пропозицій на природоохоронних територіях; – створення платформ для співпраці й обміну знаннями між зацікавленими сторонами
Сприяння сталому й інклюзивному туризму	– просування етичних туристичних практик, які мінімізують негативний вплив на природне середовище; – заохочення участі місцевих громад у розвитку туризму через справедливий розподіл вигод; – зміцнення довіри до відновленого на природоохоронних територіях туризму через сприяння заходам особистісної безпеки
Фінансова підтримка й інвестиції	– сприяння доступу до фінансування підтримки післявоєнного відновлення туризму на природоохоронних територіях; – сприяння інвестуванню, що підтримує сталий і стійкий розвиток туризму на природоохоронних територіях
Антикризовий менеджмент	– підтримка та консультування процесів відновлення туристичних дестинацій, що постраждали від воєнних дій, допомагаючи їм відновлювати та перебудувати туристичний сектор; – співпраця з владними інституціями та зацікавленими сторонами для розроблення комплексних планів відновлення туризму на природоохоронних територіях

Джерело: сформовано автором

умовах гібридної війни, тоді як протягом періоду повномасштабного вторгнення (станом на січень 2026 р.) жодних змін чи доповнень до нього не внесено. У зв'язку з цим актуалізується гостра потреба в оперативному оновленні зазначеної стратегії з урахуванням масштабних втрат, завданих екосистемам і об'єктам культурної спадщини внаслідок бойових дій та тимчасової окупації частини території України. Такі зміни мають окреслити ключові напрями, механізми та інструменти післявоєнного відновлення туризму. Створення державними інституціями сприятливого середовища для реабілітації екосистем на природоохоронних територіях, а також їх інтеграція у програми відбудови сучасної транспортної й соціальної інфраструктури сприятимуть ефективнішому відновленню туристичної діяльності, формуванню конкурентоспроможного національного туристичного продукту на принципах сталості, зростанню зайнятості у DESTINATIONAХ, збільшенню податкових надходжень до державного бюджету та загальному соціально-економічному розвитку природоохоронних територій.

З урахуванням напрацьованого міжнародного досвіду міждержавної та національної інституційної взаємодії у сфері збереження екосистем і розвитку сталого туризму, доцільно наголосити на нагальній потребі формування належного нормативно-правового підґрунтя для подальшої розробки механізмів і інструментів державного регулювання процесів післявоєнного відновлення. Це дозволить активізувати участь органів місцевого самоврядування та суб'єктів приватного підприємництва у сталому розвитку туризму на природоохоронних територіях.

Інституційна підтримка туристичної діяльності на природоохоронних територіях передбачає внесення змін до чинного законодавства з урахуванням вимог і норм директив ЄС, розроблення та впровадження програм реабілітації й реінтеграції осіб, які постраждали внаслідок воєнних дій в Україні (військовослужбовців, членів їхніх родин, внутрішньо переміщених осіб, жінок і дітей із тимчасово окупованих територій), удосконалення системи класифікації готелів, створення фондів розвитку туристичної галузі, запровадження додаткових механізмів інвестування, зокрема краудфандингу, а також розроблення нових і модернізації наявних освітніх програм у сфері туризму та рекреації.

Водночас визначальним концептуальним аспектом забезпечення ефективності стратегії післявоєнного відновлення туризму на природоохоронних територіях виступає налагодження міжгалузевої взаємодії, що забезпечить узгоджений розвиток не лише туристичної, а й соціальної, транспортної, харчової та інших видів інфраструктури. Саме міжгалузева кооперація є ключовим чинником досягнення Цілей сталого розвитку у туризмі, оскільки вона об'єднує зусилля стейкхолдерів для реалізації спільних завдань, подолання комплексних викликів і використання потенціалу післявоєнного відновлення галузі з метою формування інтегрованих соціально-економічних та екологічних рішень.

Інтегрований підхід до реалізації державної політики у сфері туристичного розвитку передбачає міжгалузеву координацію як одну з форм стійкого, сталого та трансформаційного розвитку складових туризму [4]. Проте в умовах післявоєнної відбудови потребують подальшого вдосконалення законодавчі положення, спрямовані на формування політики підтримки суб'єктів туристичної та суміжних галузей, зокрема щодо спрощення процедур залучення інвестицій у відновлення екосистем і розвитку сталого туризму на природоохоронних територіях. Така співпраця забезпечить ефективніше використання ресурсів, обмін знаннями й досвідом, підвищить якість планування проєктів сталого відновлення туризму, стимулюватиме інноваційність і креативність туристичних пропозицій, а також сприятиме формуванню культури екологічно відповідального туристичного споживання з одночасною підтримкою місцевого бізнесу й культурної спадщини.

З метою реалізації інтегрованої державної політики у сфері сталого туризму на природоохоронних територіях доцільно визначити Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України відповідальним за розроблення й актуалізацію законодавчої бази, а також за формування інвестиційних механізмів і стимулів для бізнесу, тоді як Державне агентство розвитку туризму України має виконувати функції міжгалузевої координації та практичної реалізації проєктів відновлення туризму. Контроль за виконанням зазначених завдань доцільно покласти на парламентські комітети з питань екологічної політики та природокористування, а також з питань економічного розвитку у взаємодії з

громадськими організаціями, що забезпечуватимуть незалежний моніторинг результативності прийнятих рішень.

Проекти з оновлення туристичної інфраструктури мають передбачати залучення інвесторів уже на початкових етапах відновлювальних і реконструкційних робіт, чому сприятиме державна підтримка у формі пільгового або спрощеного фінансування для відбудови пошкоджених об'єктів. Міжгалузева співпраця є також необхідною на стадіях розроблення та реалізації планів розвитку туризму на природоохоронних територіях, зокрема під час формування реєстрів зруйнованих природних середовищ, об'єктів культурної спадщини та туристичної інфраструктури, будівництва нових об'єктів, відновлення й введення в експлуатацію частково пошкоджених або зруйнованих туристичних об'єктів, а також реставрації пам'яток історії та культури.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Узагальнюючи результати дослідження, можна стверджувати, що відновлення туристичної діяльності на природоохоронних територіях України у післявоєнний період має спиратися на комплексний підхід. До ключових напрямів належать екологічна реабілітація та відновлення збалансованого функціонування природних екосистем, пріоритетний розвиток внутрішнього й в'їзного туризму, модернізація туристичної та суміжної інфраструктури, а також формування ефективної інституційної бази регулювання туристичної сфери. Важливого значення набуває і зростання зацікавленості іноземних туристів у меморіальних маршрутах та знакових локаціях, пов'язаних із подіями воєнного та повоєнного часу, що вимагає активізації маркетингових заходів і цілеспрямованого просування туристичного бренду України на міжнародних ринках. Не менш суттєвим є розвиток сучасних освітніх програм у галузі туризму й рекреації, здатних забезпечити галузь кваліфікованими фахівцями. Водночас стратегічне планування післявоєнного відновлення туризму на природоохоронних територіях має враховувати адаптований до національних умов досвід держав, які вже проходили етапи відбудови туристичної сфери після збройних конфліктів.

Перспективи подальших досліджень доцільно зосередити на розробленні моделей сталого управління природоохоронними територіями в умовах постконфліктного відновлення,

оцінюванні соціально-економічних та екологічних ефектів розвитку меморіального й екологічного туризму, а також на аналізі ефективності інструментів державної підтримки та міжнародної співпраці у сфері відновлення туристичної інфраструктури. Особливої уваги потребує вивчення цифрових технологій і інноваційних маркетингових рішень як чинників підвищення конкурентоспроможності туристичних дестинацій України на світовому ринку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрієнко Д., Горюнов Д., Задорожня Л. та ін. Звіт про непрямі фінансові втрати економіки внаслідок військової агресії росії проти України станом на 1 липня 2024 року / Київська школа економіки. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/10/30.09.24_Losses_Report-ua.pdf
2. Миронов Ю. Б., Михальський Ю. В. Соціальне партнерство в туризмі: детермінанти та соціально-економічні механізми розвитку за сучасних умов. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки*. 2018. Вип. 56. С. 55–59. DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2018-56-09>
3. Миронов Ю. Б. Шляхи післявоєнного відновлення індустрії туризму в Україні. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки*. 2023. Вип. 71. С. 64–68. DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-1205-2023-71-09>
4. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.03.2017 р. № 168-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-p>
5. Телегуз К. А., Сорвіна Ю. М. Візія та стратегії повоєнного відновлення українського туризму. *Туризм в Україні: виклики та відновлення*: матеріалів Міжнар. турист. форуму (м. Київ, 21–22 березня 2023 р.). Київ: КНЕУ, 2023. С. 182–183. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/handle/2010/40320>
6. Шевченко Н. О. Напрями розвитку українського туризму в контексті військових реалій і процесів повоєнного відновлення. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2025. № 1. С. 96–101. DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-3209.1.2025.327926>
7. Цілі сталого розвитку та їх адаптація для України / Сталий розвиток для України. URL: <https://dev.sd4ua.org/shho-take-stalij-rozvitok/printsipi/>
8. Як російська армія шкодила довіллію України у 2024 році? Екодія, 2025. URL: <https://ecoaction.org.ua/iak-rosarmiia-shkodyla-dovkilliu-ukrainy-2024.html>
9. EU Just Transition Tourism Learning Network Programme / Fáilte Ireland. URL: <https://failteireland.ie/>

Identify-Available-Funding/Just-Transition-Fund/learning-programme

10. Reddy M. V., Boyd S. W., Nica M. Towards a Post-Conflict Tourism Recovery Framework. *Annals of Tourism Research*. 2020. Vol. 84. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.annals.2020.102940>

11. Reviving International Tourism Grant Program / Australian Trade and Investment Commission. URL: <https://www.austrade.gov.au/en/how-we-can-help-you/grants/reviving-international-tourism-grant>

12. Roadmap for Recovery: Tourism & Travel. A Primary Vehicle for Job Creation and Economic Recovery / UN Tourism. URL: <https://untourism.int/roadmap-for-recovery-tourism-travel>

13. Ukraine. World Heritage Convention / UNESCO World Heritage Centre. URL: <https://whc.unesco.org/en/statesparties/ua>

14. Zhang Y., Deng B. Exploring the Nexus of Smart Technologies and Sustainable Ecotourism: a Systematic Review. *Heliyon*. 2024. Vol. 10 (11). DOI: <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e31996>

REFERENCES

1. Andriienko D., Horiunov D., Zadorozhnia L., et al. (2024). Zvit pro nepryami finansovi vtraty ekonomiky vnaslidok viiskovoi ahresii rosii proty Ukrainy stanom na 1 lypnia 2024 roku. Kyiv School of Economics. Available at: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/10/30.09.24_Losses_Report-ua.pdf

2. Myronov Yu. B. & Mykhalskyi Yu. V. (2018). Sotsialne partnerstvo v turyzmi: determinanty ta sotsialno-ekonomichni mekhanizmy rozvytku za suchasnykh umov. *Visnyk Lvivskoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, 56, 55–59. DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2018-56-09>

3. Myronov Yu. B. (2023). Shliakhy pisliavoiennoho vidnovlennia industrii turyzmu v Ukraini. *Visnyk Lvivskoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, 71, 64–68. DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-1205-2023-71-09>

4. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2017). Pro skhvalennia Stratehii rozvytku turyzmu ta kurortiv na period do 2026 roku (Rozporiadzhennia

No. 168-r vid 16 bereznia 2017 r.). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-p>

5. Telehuz K. A. & Sorvina Yu. M. (2023). Viziia ta stratehii povoiennoho vidnovlennia ukrainskoho turyzmu. In *Turyzm v Ukraini: vyklyky ta vidnovlennia: materialy Mizhnarodnoho turystychnoho forumu* (Kyiv, March 21–22, 2023), 182–183. Available at: <https://ir.kneu.edu.ua/handle/2010/40320>

6. Shevchenko N. O. (2025). Napriamy rozvytku ukrainskoho turyzmu v konteksti viiskovykh realii i protsesiv povoiennoho vidnovlennia. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadrov kultury i mystetstv*, 1, 96–101. DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-3209.1.2025.327926>

7. Stalyi rozvytok dlia Ukrainy. Tsili staloho rozvytku ta yikh adaptatsiia dlia Ukrainy. Available at: <https://dev.sd4ua.org/shho-take-stalij-rozvitok/printsiipi/>

8. Ekodiia. (2025). Yak rosiiska armiiia shkodyla dovkilliu Ukrainy u 2024 rotsi? Available at: <https://ecoaction.org.ua/iak-rosarmiiia-shkodyla-dovkilliu-ukrainy-2024.html>

9. Fáilte Ireland. EU Just Transition Tourism Learning Network Programme. Available at: <https://failteireland.ie/Identify-Available-Funding/Just-Transition-Fund/learning-programme>

10. Reddy M. V., Boyd S. W. & Nica M. (2020). Towards a Post-Conflict Tourism Recovery Framework. *Annals of Tourism Research*, 84. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.annals.2020.102940>

11. Australian Trade and Investment Commission. Reviving International Tourism Grant Program. Available at: <https://austrade.gov.au/en/how-we-can-help-you/grants/reviving-international-tourism-grant>

12. UN Tourism. Roadmap for Recovery: Tourism & Travel as a Primary Vehicle for Job Creation and Economic Recovery. Available at: <https://untourism.int/roadmap-for-recovery-tourism-travel>

13. UNESCO World Heritage Centre. Ukraine: World Heritage Convention. Available at: <https://whc.unesco.org/en/statesparties/ua>

14. Zhang Y. & Deng B. (2024). Exploring the Nexus of Smart Technologies and Sustainable Ecotourism: a Systematic Review. *Heliyon*, 10 (11). DOI: <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e31996>

Дата надходження статті: 13.01.2026

Дата прийняття статті: 09.02.2026

Дата публікації статті: 19.03.2026